

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ ЖАНРІВ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ У ДОРОБКУ ДОРІС ЛЕССІНГ

У статті зроблено спробу визначити основні підходи до текстотворення у жанрі наукової фантастики з-під пера англійської письменниці Д. Лессінг у 70-х рр. ХХ ст. Проаналізовано художньо-естетичні і філософські елементи побудови художньої дійсності у короткому оповіданні «Звіт про місто» («Report on the Threatened City», 1972).

Ключові слова: мала проза Д. Лессінг, фантастика, текстотворення, художня світобудова, суфізм.

Lutsyk V. The Matters Concerning the Specifics of Science Fiction Genres in Doris Lessing's Literary Output. The article aims at defining the major approaches to writing in the genre of science fiction by the English writer Doris Lessing in the 70s' of the XXth c. Artistic, aesthetic and philosophical elements pertaining to artistic world creation in the short story «Report on the Threatened City»(1972) have been analyzed.

Key words: D. Lessing's short fiction, science fiction, modes of writing, artistic world creation, Sufism.

Луцик В. К вопросу о специфике жанра научной фантастики в творчестве Дорис Лессинг. В статье сделана попытка определить основные подходы к текстообразованию в жанре научной фантастики из-под пера английской писательницы Д. Лессинг в 70-х гг. ХХ в. Проанализированы художественно-эстетические и философские элементы построения художественной действительности в коротком рассказе «Отчет о городе» («Report on the Threatened City», 1972).

Ключевые слова: малая проза Д. Лессинг, фантастика, текстообразование, художественное мироздание, суфизм.

Постановка проблеми. Літературний ландшафт 60-70-х рр. ХХ століття характеризується розквітом жанру англомовної наукової фантастики. У цей період літературні критики починають використовувати термін «Нова хвиля» («New wave») щодо творчості авторів, творчість яких промаркована авангардними, радикальними і еkleктичними елементами. Визначний австралійський фантаст Дам'єн Бродерік зазначив: да-

ний літературний напрямок був реакцією «на виснаження жанру у якого відсутнє формальне визначення» [4, 49]. Сам термін увів у науковий обіг провідний англійський письменник Крістофер Пріст, автор збірки «Безконечне літо» («An Infinite Summer», 1979).

Творчим майданчиком для представників експериментальної наукової фантастики постав лондонський журнал «Нові світи» («New Worlds»). У цьому періодичному виданні вийшли друком твори видатних англійських письменників-фантастів: Майкла Муркока, Джеймса Балларда, Едвіна Таба, Браяна Олдісса, Джона Браннера. Репрезентанти нового напрямку переосмислили канони жанру щодо логіки його форми, стилю та естетики.

Аналіз досліджень. В українському літературознавстві проблематику творів даних письменників розкрив Гліб Ліпін у своєму дисертаційному дослідженні «Майкл Муркок і нова хвиля в англійській науковій фантастиці» [1]. На жаль, дане питання досі залишається загалом недостатньо висвітленим у працях українських літературних критиків. Звідси – актуальність дослідження.

Мета статті полягає у визначенні стрижневих підходів до текстотворення у жанрі наукової фантастики на матеріалі творчості Д. Лессінг 70-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Відхід від усталених канонів наукової фантастики і наголос на логіці, мотиви і здоровому глузді сприймалися багатьма літературознавцями негативно. Приміром, відомий англійський новеліст і поет Кінгслі Еміс (1922 – 1995) критично відзначає присутність «елементів шоку, маніпуляцій з типографічними засобами, абзаци розміром в одне речення, натягнуті метафори, невизначеності у змісті, східні релігійні вірування і ліві ідеологічні постулати» [6, 22]. Зв'язок зі східним морально-етичним вченням суфізму виразно проступає у творчості Д. Лессінг, що припадає на 70-і рр. ХХ ст.

Англійська письменниця наголошує на потребі цілісності буття і активного морального вибору. Цей вибір, на думку відомої американської дослідниці Ненсі Топпінг Безін, спрямований на «досягнення довершеності внутрішнього світу через єднання з іншими та природою» [2, 10]. Єдність та інтегрованість такої дійсності протиставляється неминучій катастрофі. Морально-етичне вчення суфізму передбачає онтологічний вимір цілісності і оперує образами «людської душі у пошуку і наближенні до стану кінцевої гармонії та інтеграції зі всім живим» [2, 11]. Такий пошук пропонує англійська мисткиня у своїх малих прозових творах досліджуваного періоду.

У короткому оповіданні «Звіт про місто» («Report on the Threatened

City», 1972) Д. Лессінг окреслює важливість досягнення особистої, суспільної та космічної єдності. Складність реалізації окресленого задуму полягає у «неспроможності і небажанні західного патріархального суспільства розглядати світ крізь призму множинності субкультур і феноменів людського всесвіту» [7, 75]. Вимір внутрішнього особистості у малій прозі Д. Лессінг промаркований наближенням до сакральних можливостей творчого потенціалу людини.

Необхідність зміни усталених шаблонів власного ставлення й поведінки провокує болючі зміни і опір щодо переходу у стан внутрішньої єдності. Небажання мешканців міста сприймати інформацію щодо неминучості катастрофи унаочнює їхнє пасивне сприйняття смерті не тільки для себе, але й для багатьох тисяч собі подібних. Американський культурний антрополог Ернест Бекер зазначає у фундаментальній праці «Заперечення смерті» («The Denial of Death», 1974), що найбільш глибока потреба людської істоти проявляється у «позбавленні страху перед смертю і знищення, які несе життя» [3, 66]. Визнання катастрофи, згідно з цим визначенням, – це констатація кризи власної ідентичності і визнання неефективності старих підходів. Відтак, люди приречені на обмежене існування через неможливість подолання екзистенційних викликів. Ось – ілюстрація з твору:

Текст мовою оригіналу:

«Everyone in the System knows that this species is in the process of self-destruction, or part destruction. This is endemic. The largest and most powerful groupings – based on geographical position – are totally governed by their war-making functions» [8, 496].

Текст мовою мети:

«Кожен у Системі знає, що цей вид перебуває у процесі самознищення або принаймні часткового знищення. Це – ендемія. Найбільші і найпотужніші угруповання – за географічними параметрами – у своїй діяльності повністю керуються військовими функціями» (переклад – В. Л.).

Природна потреба в елімінації страху веде до пасивного сприйняття небезпеки, а отже, і власного буття. Такий висновок добре простежується у наступній сцені з твору.

Текст мовою оригіналу:

«It was like pouring a liquid into a container that has a hole in it. The group of older ones had sat around for two days and nights repeating that the city was due for destruction, as if they were saying that they could expect a headache, and now these four were doing the same. At one point they stopped the monotone exchanges and one, a young female, accompanying herself on a stringed musical instrument, began what they call a song» [8, 503].

Текст мовою мети:

«Процес нагадував заливання рідини у ємність з отвором. Група зі старших людей просиділа два дні, повторюючи увесь час, що місто буде зруйноване. Їхня розмова була чимось схожа на балачки про головний біль. А зараз чотири представники молоді робили те саме. У певний момент вони зупинили монотонний обмін думками і молода дівчина почала співати під акомпанемент струнного музичного інструменту» (переклад – В. Л.).

Оповідь малого прозового тексту «Звіт про міст» сфокусована на передачі відчуття відповідальності за збереження життя тисяч людей. Сама Д. Лессінг окреслює свої моральні принципи як старомодні і «відмовляється піддаватися новому і всеохоплюючому відчуттю безпорадності» [7, 141]. Англійська письменниця прагне пробудити реципієнта перед катастрофою. Неадекватність світосприйняття сьогодишньої науки, на думку авторки, під силу подолати через використання екстра-сенсорики і дослідження внутрішнього світу.

Текст мовою оригіналу:

«Here we approach the nature of the block, or patterning, of their minds—we state it now, though we did not begin to understand it until later. It is that they are able to hold in their minds at the same time several contradictory beliefs without noticing it. Which is why rational action is so hard for them» [8, 498].

Текст мовою мети:

«А зараз розглянемо структурування людської свідомості – ми проаналізуємо її зараз. Однак, ми зрозуміли саму суть не відразу. Люди, не помічаючи цього, здатні утримувати у своєму розумі декілька суперечливих поглядів. Звідси: раціональні вчинки постають для них надзвичайно важкими» (переклад – В. Л.).

Обрана іншопланетна перспектива подачі інформації щодо людської цивілізації, на думку англійського літературознавця Бетсі Дрейн, сприяє «дистанціюванню умовного реципієнта від земної суєти і полегшує розуміння проблематики твору» [5, 150]. Суголосну думку висловив визначний хорватський критик Дарко Сувін у своїй монографії «Метаморфози наукової фантастики» («Metamorphoses of Science Fiction», 1979). Він увиразнив принципи і підходи до текстотворення у галузі наукової фантастики. При цьому основною умовою постає присутність і взаємодія «альтернативної дійсності, яка кардинально протиставляється наявному емпіричному середовищу» [9, 8] Механізм відчуження від реальності гнучко вмонтований у канву

короткого оповідання Д. Лессінг. Така зміна точки зору досягається формальністю структури твору і подачі інформації у вигляді офіційних документів звітності. Окреслене розміщення матеріалу створює плюралізм земних та іншопланетних точок зору. Ставлення гостей з інших планет до землян також варіюється у широкому діапазоні емпатії.

Потрібно зазначити: у творі відсутня традиційна характеристика головних персонажів. За спостереженням Б. Дрейн, більшість героїв «зображені статично, особистісний психічний розвиток відсутній» [5, 151]. Заслугує на увагу і факт відсутності у даному короткому оповіданні центрального героя. У цьому контексті «Звіт про місто» відповідає нормам наукової фантастики. Тематичне наповнення цього жанру більше стосується загальної долі великої кількості людей, аніж особистісних трансформацій на рівні окремих індивідів. Ключовим завданням такого підходу постає необхідність охоплення широких часових і просторових горизонтів.

Коротке оповідання «Звіт про місто» веде стислий виклад історії людства: війни, ідеологічні догми, умови проживання і природні катастрофи. Численні вставки з періодичних видань і телевізійних програм подають умовному реципієнту людське бачення власного існування. Переплетення цих двох шляхів оповіді зримо проступає у текстовій тканині. Множинність поглядів досягається за допомогою використання типографічних засобів. Іншопланетна і людська візії подані контрастним набором шрифтів і різняться у засобах редагування. Таке комбінування матеріалу робить можливим часті переходи між планами оповіді.

Розходження між бажаним і наявним задає песимістичну тональність короткого оповідання «Звіт про місто». Сумні висліди подані у заключному звіті іншопланетних емісарів.

Текст мовою оригіналу:

«We have a tentative conclusion. It is this: that a society that is doomed to catastrophe, and that is unable to prepare for it, can expect that few people will survive except those already keyed to chaos and disaster. The civil, the ordered, the conforming, the well-tempted can expect to fall victim at first exposure. But the vagabonds, criminals, mad, extremely poor will have the means to survive» [8, 530].

Текст мовою мети:

«Ми можемо подати попередні висновки. Вони наступні: це суспільство приречене на катастрофу. Воно не спроможне до неї підготуватися. Ми очікуємо порятунку лише невеликої групи людей, які ще не

пов'язані з хаосом і лихом. Цивілізовані і законослухняні конформісти стануть першими жертвами. Проте безхачченки, злочинці, божевільні і убогі зможуть врятуватися» (переклад – В. Л.).

Подолання конфлікту між вільним вибором і соціальним детермінізмом стає можливим виключно за умови зміни і розширення нашого внутрішнього понятійного апарату і шаблонів мислення.

Висновки. У 70-х рр. ХХ ст. творчість Д. Лессінг активно поєднує елементи наукової фантастики і духовної притчі. Плюралізм поглядів, інтерпретацій і прочитань має на меті формування об'єктивного бачення світу. Підходи до текстотворення даного періоду вирізняються наявністю суперечностей у тематичному наповненні творів англійської письменниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ліпін Г. Майкл Муркок і нова хвиля в англійській науковій фантастиці : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Г. Ліпін; – Дніпропетровськ, Дніпропетровський держ. ун-т., 1997. – 174 с.
2. Bazin N. T. *Androgyny or Catastrophe: The Vision of Doris Lessing's Later Novels* / Nancy Topping Bazin // *Frontiers: A Journal of Women Studies*. – 1980. – Vol. 5. – No. 3. – P. 10–15.
3. Becker E. *The Denial of Death* / Ernest Becker. – New York : The Free Press, 1973. – 225 p.
4. Broderick D. *New Wave and Backlash: 1960–1980* / Damian Broderick // *The Cambridge Companion to Science Fiction* [edited by Edward James and Farah Mendlesohn]. – Cambridge : Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – P. 48–63.
5. Draine B. *Substance Under Pressure* / Betsy Draine. – Madison : University of Wisconsin Press, 1983. – 240 p.
6. Kingsley A. *The Golden Age of Science Fiction* / Amis Kingsley. – Harmondsworth : Penguin, 1981. – 368 p.
7. Lessing D. *Small Personal Voice* / Doris Lessing. – London : Flamingo, 1995. – 192 p.
8. Lessing D. *Stories* / Doris Lessing. – New York : Alfred A. Knopf, 1978. – 696 p.
9. Suvin D. *Metamorphoses of Science Fiction* / Darko Suvin. – New Haven : Yale University Press, 1979. – 336 p.